

A római kori beépítettség kutatása az aquincumi canabae északi előterében

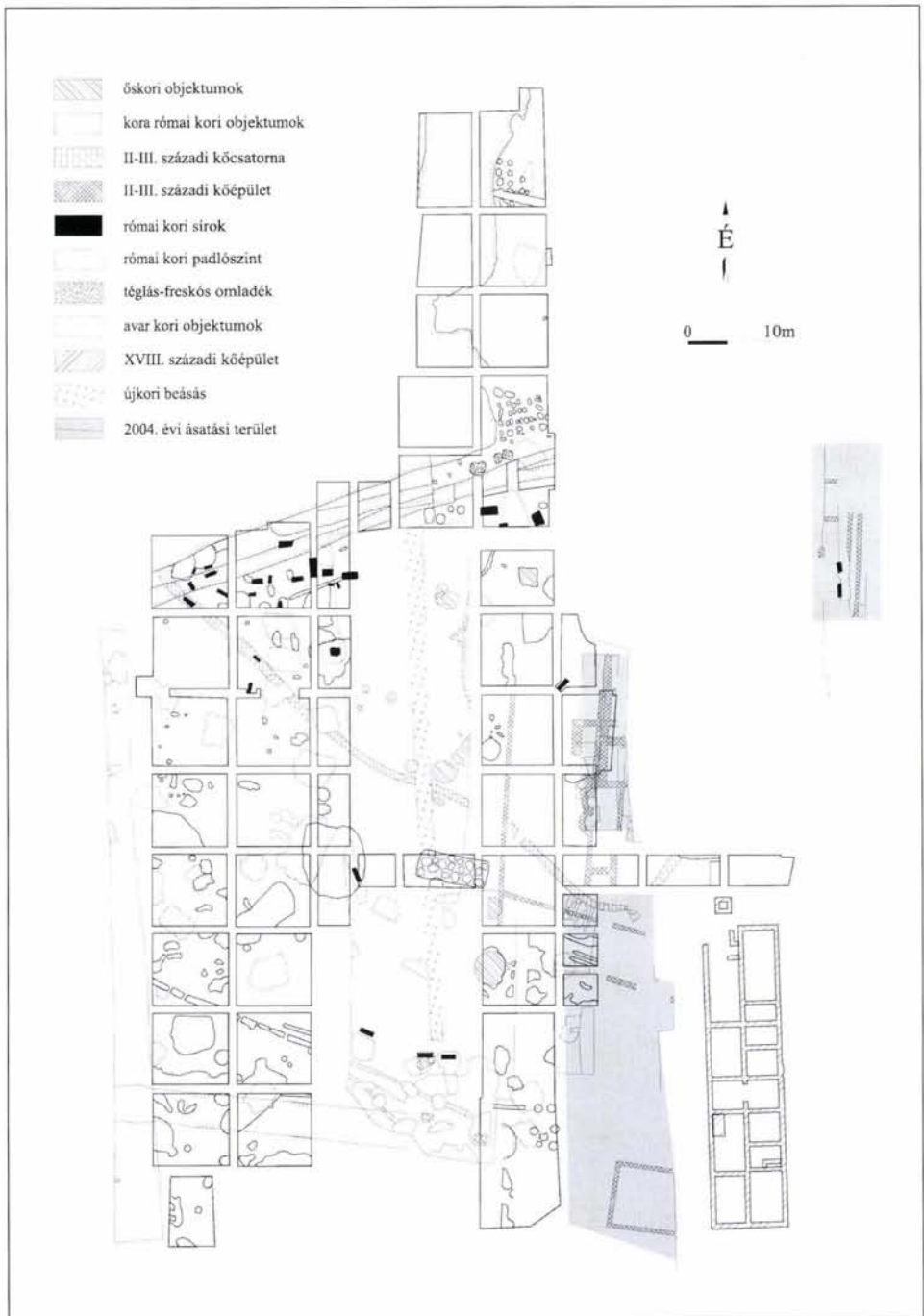
(Budapest, III. ker., Filatorigát, Hrsz.: 19284)

A Baumax-X barkácsáruház építését megelőző feltárássorozat a 2004. évben a befejezéséhez érkezett (az előzményekre ld.: ZSIDI 1998, ZSIDI 2000, ZSIDI 2001, BUDAI BALOGH 2004). A január–februári időszakban lehetőségünk nyílt a házalap keleti kibővítésében a korábbi ásatások alkalmával már lokalizált római kori kőépület további részleteinek vizsgálatára. (ZSIDI 2000, 71–72) A zord időjárás nem kedvezett az ásatásnak, védősátrak alá kényszerültünk. A fagyott földből lényegesen kisebb mennyiségű leletanyagot gyűjtöttünk, mint amennyire a 2003. évi őszi ásatás anyagbősége után számítani lehetett. Ezzel együtt már a terepen nyilvánvalóvá vált, hogy a vendégfogadóhoz tartozó fürdőként (ZSIDI 2000, 72) meghatározott kőépületen belülről és közvetlen közeléből kizárólag római kori anyag kerül elő. A 7. század során életre hívott avar kori telep lakói a végletekig kihasználták a romos állapotú építmény kő-, téglá-, habarcs- és *terrazzo*-maradványait a gödörházak kemencéi, tűzhelyei számára, ugyanakkor életterüket konzekvensen elhatárolták a romépülettől. (ZSIDI 2000, 72–73) A korábbi ásatások során észlelt késő bronzkori, urnamezős kultúra nyomai az idei ásatási területen nem jelentek meg. A kőépület egyik falkiszéde és a rá merőleges szelvényfal által bezárt

Investigation of settlement density in the northern foreground of the Aquincum canabae in the Roman period

(Budapest III, Filatorigát, Lrn: 19284)

The series of excavations preceding construction of the Baumax-X store came to an end in 2004 (for the antecedents see: ZSIDI 1998, ZSIDI 2000, ZSIDI 2001, BUDAI-BALOGH 2004). In January and February we had occasion to further investigate details of the Roman stone building, which had been registered in the eastern extension of the building's foundation. (ZSIDI 2000, 71–72) The difficult weather conditions did not favour excavation and it proved necessary to retreat beneath protective tents. We collected a significantly smaller number of finds from the frozen soil than expected after the richness of the material uncovered in the autumn of 2003. Nevertheless, it soon became evident that only Roman material was coming to light from inside and around the stone building, identified as the bath of the inn (ZSIDI 2000, 72). The inhabitants of the settlement established in the Avar period in the AD 7th century made good use of the stone, brick, mortar and *terrazzo* remains from the ruinous building in the ovens and hearths of their pit-houses but they consequently separated their sphere of life from the ruin. (ZSIDI 2000, 72–73) The traces of previously observed Late Bronze Age and Urnfield culture features did not appear in the excavation territory this year. The

1. kép: Az ásatási terület helyszínrajza
 Fig. 1: The groundplan of the excavations

sarokban ellipszis alakú gödör részletét tártuk fel. Kibontásakor csupán ugyanazt a sötétbarna, iszapolt földet találtuk benne, amelyről már korábban megállapítást nyert, hogy a rómaiak az építkezést megelőző tereprendezés során tömörítő anyagként használták a lazább betöltésű (pl. őskori) gödrök esetében. Az elmondottaknak megfelelően, minden érőket a római kori kőépület minél részletesebb megismerésére koncentrállhattuk.

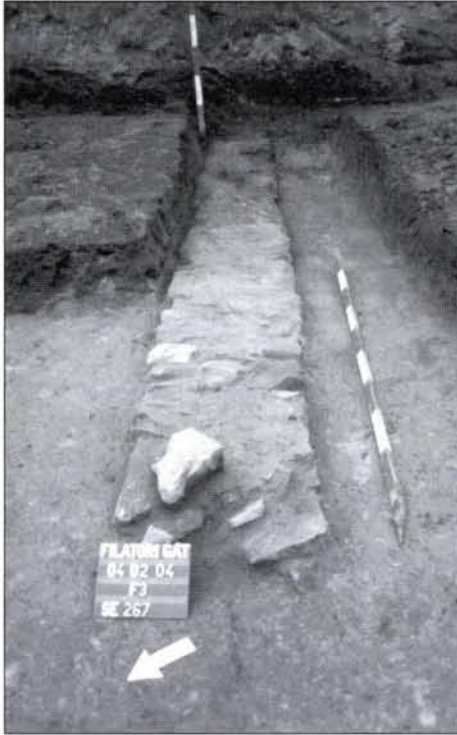
A korábbi ásatások során feltárt falkiszédek alapján már tisztázódott az épület északkelet–dél nyugati tájolása. (1. kép) Az épületrészlet nyugat felől, mintegy 10 méter távolságra, kerítőfal övezte, amelynek az alapozása lényegesen sekélyebb volt az épület külső és belső falaiénál. Az ásatást előkészítő munkálatok során, még decemberben, az újkori töltés gépi eltávolítása-
kor ráakadtunk egy északnyugat–délkeleti tájolású falszakasz legelső kősorára. A fal főntebb részét 1882-ben, a Filatorigát építésekor bontották el a kubikosok. Az előkerült falmaradványt akkor hipotetikusán az épület déli zárófalának tekintettük. Ma már tudjuk, hogy ez a falcsont, amelyet az ugyanezen épület kőcsatornájából ismert, rossz minőségű, sárga színű kövekből építettek, valójában a nyugaton megtalált kerítőfal déli leágazása volt.

A tényleges déli zárófal az említett falcsonttól mintegy 6 méterrel északabbra került elő, mégpedig az ásatási terület legkeletibb részén valódi kőfalként, nyugatabbra falkiszedés formájában. (2. kép) Az épület külső fala, szemben a kerítőfal és a csatorna kőanyagával, lényegesen jobb minőségű, szürke színű kövekből készült. A zárófaltól északra egy szürke színű, nyers kivitelű *terrazzopadlóval* burkolt, belső helyiségbe jutottunk. A *terrazzo* pontosan a zárófalig tartott. A padlószint

fragment of an ellipsoid pit was found in the corner of the trench enclosed by one of the removed walls of the stone building and the wall of the trench perpendicular to it. However, the same dark brown, denuded soil was found after cleaning the pit. It has been demonstrated that the Romans used this soil as a fill to make the looser filling of pits (e.g. prehistoric ones) more compact during landscaping work preceding construction work. Accordingly, we were able to concentrate on gaining the maximum the information possible about this Roman stone building.

The removed walls unearthed during former excavations had already revealed the northeast–southwest orientation of the building. (Fig. 1) A fencing wall bordered the fragment of the building to the west at a distance of about 10 m. The foundation of this wall was significantly shallower than those of the exterior and interior walls of the building. In December, the modern fill was removed by a machine in preparation for the excavation, and the lowermost row of stones from a northwest–southeast oriented wall section came to light. Construction workers had pulled down the upper part of the same wall in 1882 when the Filatorigát was constructed. At that time, the wall remains were hypothetically identified as the southern end wall of the building. It has since been found out that this wall fragment, built of the same inferior quality yellow stones as those found in the stone channel of the same building, was actually a southern extension of the fencing wall uncovered to the west.

The real southern end wall was found about 6 m to the north of this wall fragment as a real stone wall in the easternmost part of the excavation area and as a

2. kép: A kőépület déli fala
Fig. 2: The southern wall of the stone building

3. kép: Az egykori épület alatt kanyarodó kőcsatorna részlete
Fig. 3: Section of the curved stone channel below the former stone building

alól a korábbi ásatásokról már jól ismert kőcsatorna merész ívben kanyarodott ki, hogy azután többszöri irányváltást követően észak-északnyugatnak tartson. (3. kép) Az ívelődések a gyorsítás-lassítás célját szolgálták. Az újonnan feltárt szakaszon a csatorna alját *tegulákkal* bélelték ki, ilyesmit tavaly a középső sávban nem tapasztaltunk. (BUDAI BALOGH 2004, 52–53) Korábbi megfigyelés, hogy a csatorna kiindulási szakaszát, amelyet idén nem ástunk ki újra, habarccsal is kikenték, nyilvánvalóan a magasabb higiéniai elvárásoknak megfelelően. (ZSIDI 2001, 63) A csatorna kialakítása egyre egyszerűbbé vált, ahogy távolodott az épülettől.

removed wall farther to the west. (Fig. 2) The exterior wall of the building was made of a much higher quality grey stone than the fencing wall and the channel. North of the end wall an interior room covered with a grey, roughly finished *terrazzo* floor was found. The *terrazzo* floor extended exactly up to the end wall. The stone channel, recognized in earlier excavations, ran from under the floor level in a sharp arc, then, after a series of changes in direction, it ran towards the north–northwest. (Fig. 3) The arcs slowed or accelerated the flow. In the freshly unearthed stretch, the bottom of the channel was lined with *tegulae*. This construction technique was not observed

A csatorna ívének kiásásakor átvágtak egy korábbi fakonstrukciót, amelynek gerendalenyomatait délre megtaláltuk. A kőépület zárófalának alapozása viszont már nem érte el a gerendalenyomatok mélységét.

Az áruháza keleti falsíkjának többszöri áttervezése lehetővé tette, hogy az előbb említett területtől 5 méterrel északabbra a kőépület további, eddig még kutatatlan részeit is feltárhassuk. Három korábban csak részben kutatott szelvénynek idén sikerült a másik felét is megvizsgálni. Délről észak felé haladva a következőket állapíthattuk meg. A mostanit megelőző kampány során feltárt kettős apszisos faltól keletre, párhuzamosan előkerült a délebről már ismert falkiszedés folytatása, amely egyben az ásatási területünk keleti határát is jelölte. Az idén ki nem ásott apszisos falkiszedés, illetve az említett keleti fal egy helyiséget zárt közre, amelynek nyugati sarkában előkerült az egykori járószint maradványa: sóderes ágyban

in the central stretch of the channel last year. (BUDAI BALOGH 2004, 52–53) It was noted earlier that the start of the channel, which was not uncovered again this year, was plastered with mortar as well, evidently to meet higher hygienic demands. (ZSIDI 2001, 63) The form of the channel became gradually simpler as it left the building.

When the curve of the channel was dug out, timber impressions from an earlier wooden construction were found intersecting it to the south. The foundation of the southern end wall of the stone building, at the same time, was not as deep as the timber impressions.

The repeated modification of the design of the eastern front of the store allowed us to recover the, heretofore not investigated parts of the stone building lying 5 m north of the above-mentioned territory. The other half of the three trenches, previously cut in two could be examined. From south to north the following features

4. kép: Egykori padlószint és egy korábbi periódusú falmaradvány

Fig. 4: Remains of a former floor-level and that of a wall from an earlier period

tegula darabok. (4. kép) Belebontottunk a padlószintbe, hogy metszetben is láthassuk. Kiderült, hogy keményre döngölt, sötétbarna színű agyagból alapot alakítottak ki a sóderágy alatt. Lejjebb újabb tegulás réteg következett sóderágyban, amely alatt a már ismert, sötétbarna színű padlóalap húzódott. Az alsó tegulás szinten *terrazzo* darabokat is találtunk, az egykori járószint maradványát. Feltételezhető, hogy a magasabban fekvő, megújított szint *tegula* maradványai is *terrazzopadlót* tartották, hiszen a keleti falkiszédesen túl kezdődő újabb, belső helyiségben tökéletesen megőrződött rózsaszínű *terrazzo* is tegulákból épített alapon nyugodott. Az épen maradt *terrazzo* nagyon jó minőségű volt, ellenben a déli helyiség lényegesen durvább, szürke színű változatával. A rózsaszín *terrazzo* felszínén *Probus* egy bronzát találtuk meg. (5. kép)

A periodizáció szempontjából nem érdektelen megemlíteni, hogy az említett

were observed: East of the wall with the double apse found during the previous campaign and parallel to it, we found the continuation of the removed wall discovered further to the south. Thus, it was possible to define the eastern border of our excavation territory. The removed wall of the apse, which was not excavated this year, and the above-mentioned eastern wall enclose a room. The remains of the floor level comprising *tegula* fragments in a gravel bed were found in the western corner of the room. (Fig. 4) We broke through the floor level to establish a cross-section. There was a hard foundation of beaten dark brown clay under the gravel bed. Beneath this foundation there was another layer of *tegulae* followed by a gravel bed, itself underlain by the already recognized dark brown floor foundation. We also found *terrazzo* fragments on the lower *tegula* layer, representing the remains of the floor level. It is possible that the *tegula* re-

5. kép: Késő római érmek
Fig. 5: Late Roman coins

padlószintek alatt egy visszaszedett fal maradványa is előkerült. A fal visszabontása lezárta egy építési periódust, amelynek nyomait a helyiség egyéb pontjain is érzékeltük. Az azt követő periódusban létesült az alsó *terrazzoszint*, amelynek megújítása azonban már nem egy soron következő, a teljes épületet átfogó építési periódust jelöl, inkább a padlószinteknek az épület egészétől független megújítására kell gondolnunk. Megjegyzendő, hogy a keletre előkerült helyiség *terrazzo* padlószintje nagyjából a megújított, felső szint magasságában jelentkezett. Az ép *terrazzo* alatt a periódusok kutatására nem maradt időnk, de minthogy ez a helyiség szinte teljes egészében a házalapon kívül esik, a vizsgálódásra a távolabbi jövőben még lehetőség fog nyílni. (Korábban Zsidi Paula is két periódust tudott határozottan elkülöníteni: ZSIDI 2000, 71; ZSIDI 2001, 63)

A két *terrazzopadlós* helyiséget északról egyazon fal zárta le, kiszedés formájában. Erről a falról ágazott le egy széles főfal, amely észak felé végigfutott az egész megásott területen, és azon túl is folytatódnia kell. A főfalról nyugati leágazást nem észleltünk, keleti irányban azonban négy helyiség indulását is regisztrálhattuk, amelyek teljes egészükben a rézsűfalon túl húzódnak. A főfalat két helyen is átvágtuk, alapárka rendkívül mélynek és szélesnek bizonyult. Különösen érdekes, hogy a fal kiszedésekor az egyéb építészeti törmelék mellett feltűnően sok, jó minőségű, hasznosítható követ is a helyszínen hagytak. A főfal és környéke az egykori padlószintnél mélyebben került elő, jócskán a homokos altalajban. Csak remélni lehet, hogy a rézsűfalon túli rész jövőbeni kutatására az 1882. évi tereprendezés szintjétől kezdve lehetőség nyílik majd.

mains from the higher, renewed level also supported a *terrazzo* floor since the pink terrazzo perfectly preserved in the next interior room over the eastern removed wall also lay on top of a tegula foundation. The entirely preserved *terrazzo* was of very high quality unlike the significantly coarser grey version found in the southern room. A bronze *Probus* coin was found on the surface of the pink *terrazzo*. (Fig. 5)

Importantly with respect to periodisation, the remains of a pulled-down wall were also found under the floor levels. The removal of this wall ended a construction period, the traces of which could be observed in other parts of the room as well. The lower *terrazzo* level was established in the next period. Its renovation did not reflect however, a subsequent construction period affecting the entire building but only renovation of the floor levels independent of the building complex. It should be added that the *terrazzo* floor level of the room found to the east appeared at approximately the same level as the renovated upper level. We did not have enough time to investigate the periods under the intact terrazzo, nevertheless, as this room lies nearly entirely outside the foundation of the building, there will be a possibility to study it later. (earlier, Paula Zsidi was definitely able to differentiate two separate periods: ZSIDI 2000, 71; ZSIDI 2001, 63).

The same removed wall marked one end of the two rooms with *terrazzo* floors in the north. A wide main wall branched off from the place of this wall. It intersected the entire excavated area towards the north and certainly continued even further. No branching to the west from the main wall could be detected, while the start of four rooms could be registered

Az ásátás téli időpontjából adódó irreális talajviszonyok sokáig nem tették lehetővé a sátoron kívüli munkát. Az utolsó napok kedvező időjárásának köszönhetően azonban megkezdhattuk a feltáratlan terület szondázását. A déli kerítőfaltól kiindulva húztunk egy észak–déli irányú szondát, azonban a rendelkezésünkre álló idő kevés volt ahhoz, hogy végigvezessük a teljes ásátási területen, így a legdélebbi rész kutatatlan maradt. Minthogy a feltárt részen objektumnak nem találtuk nyomát, időnk lejártával átadtuk a munkaterületet. Az építkezés folytatásakor a kutatatlanul maradt területen, egészen közel a 18. századi kőépülethez, az ősszel is kutatott vizesárok vonalában előkerült egy, az úgynevezett „fürdőépülettel” megegyező tájolású, de szervesen ahhoz nem csatlakozó, freskóval díszített, négyzetes alaprajzú épületmaradvány. Falait rendkívüli szakszerűséggel szedték ki, kő gyakorlatilag nem maradt benne. A metszetben ragyogóan látszott a teljesen épen megmaradt, kiváló minőségű, rózsaszínű *terrazzopadló*, valamint az épület egykori tetőzetét alkotó intakt *tegula*-omladék, amint az épület állapotrömlésével az északi oldala mellé lezuhant. Hatalmas mennyiségű, különböző színű freskómaradvány került innen elő. Csak sajnálni lehet, hogy az épületet az építkezés során elpusztították, és nem nyíltott mód szakszerű feltárássra. A veszteséget tovább fokozza, hogy az épület keleti irányú folytatását már a 18. századi kőépület alapozásakor elpusztították.

Augusztusban a Szentendrei út nyugati oldalán közművesítés indult, és ugyanitt előkészületek történtek az áruház felszíni parkolójába vezető kanyarodósáv kialakítására is. Az észak–déli tájolású közműárkot („A” árok) bejelentés nélkül markolták ki, számunkra a leletmentés maradt. A met-

in the east, all of which extended beyond the retaining wall. The main wall was cut by us in two places. Its foundation trench proved to be extremely deep and wide. It is especially interesting that, beside building debris, many conspicuously, high quality stones, which may have been re-used, were left behind when the wall was pulled down. The main wall and its environs appeared deep in the sandy substratum, deeper than the floor level. It can only be hoped that in the future there will be an opportunity to study the area beyond the retaining wall from the level of the landscaping of 1882.

The unrealistic soil conditions related to the winter weather did not afford us much time to excavate outside the tent. Owing to the favourable weather on the last days, however, the testing of the unexcavated territory could begin. We opened a north–south oriented test trench extending from the southern fencing wall, although there was not enough time to cross the entire excavation area. Thus, the southernmost territory remained unstudied. Since no trace of any feature was found in the excavated area, the territory was turned over to the developers since the time allotted to us expired. As the construction work proceeded, the remains of a building with a square ground plan appeared in the unexcavated territory in line with the water channel that had been investigated in the autumn, next to the stone building from the 18th century. It had the same orientation as the so-called “bath building” although the two were not organically connected. It was decorated with a fresco. The walls had been pulled down very professionally with practically no stone left over. In the cross-section, it was clearly possible to see the completely

6. kép: Mécsöntő minta
Fig. 6: Oil lamp mould

szetfalak megmutatták, hogy a római kori kultúrszint a Szentendrei út síkjához képest hozzávetőleg 0,7 méter mélységben jelentkezik, néhány méterrel keletebbre pedig, már csak 0,5 méter választotta el az úttesttől. A házalapban, valamint az út másik oldalán végzett Ladik utcai ásás során mért szintadatok egyértelműen természetes kiemelkedésre, egy domb jelenlétére utalnak. (Az említett, Ladik utcai temető feltárásakor egy kiterjedt szakaszon sikerült rekonstruálnunk az egykori felszínt. Ld. e kötetben.)

A közműárok négy kiszedett falat vágott át, közülük kettő esetében biztosan megállapítható volt, hogy lefelé kőfalként folytatódnak. Az egyik mellett lemélyültünk az alapozás aljáig. A fal alatt római kori szemetesgödört találtunk, tartalmában egy szokatlanul nagy méretű, de erősen hiányos, világosszürke színű Faltenbecherrel.

Az egykori kelet–nyugati tájolású kőfalakon kívül a metszetfal több, tönkrement és megújított padlószint létezéséről is tanúskodott. Szerény mennyiségben freskódarabokat is megőrzött az egyébként

preserved high-quality, pink *terrazzo floor* and the intact *tegula* remains that composed the roof of the building and which fell onto the northern side of the building as the building started to fall apart. A large number of fresco fragments in diverse colours were found here. It is a pity that the building was destroyed during the modern construction work and could not be properly recovered. The loss is the greater since the eastern continuation had already been destroyed during the foundation work of the stone building raised in the 18th century.

On the western side of Szentendrei Road, the laying of public utilities started in August, and, at the same time, the construction of the curving road leading to the over-ground parking lot for the store began. The trench running in a north–south direction (trench 'X') for the public utilities was dug without being reported to the museum, thus, it was not possible to more than but rescue what remained. The section walls revealed that the culture-bearing level from the Roman period appeared at a depth of about 0.7 m

sűrűn épülettörmelékes rétegsor. Fehér alapon piros vonaldíszű freskódarabokat a markológép meddőhányójában is találtam.

Az árok egy rövid szakaszát a markológép érintetlenül hagyta, itt intakt om-ladéokra bontottunk rá, amelyben a sok laposra faragott kőlap és *tegula* között a lelőhely egyéb pontjaira jellemző anyagbőséget (kerámia, fémek, állatsont terén) konstatálhattunk. Az egyetlen bélyeges *tegula* a *legio II adiutrix officina figlinájában* készült. *Legiós* téglabélyeget a „fürdőépületben” is találtunk.

Az épület felhagyása utáni időből két csontvázas betemetkezést regisztráltunk. Az egyik csontvázat a közműárkot ásó munkások szétdobálták, csontjait összegyűjtöttük, és a sírhelyét dokumentáltuk. A másik sír az árok metszetaláiban feküdt, ennek köszönhette megmaradását. (7. kép) A két csontváz jó megtartású, azonban mindkettőnek hiányzik a koponyája. Az *in situ* sírban fekvő test furcsán kitekeredő helyzetben feküdt. A holttestet egyszerű földsírba fektették, majd ezt követően, jóformán közvetlenül a testre, kőlapokat és téglákat helyeztek. Egyértelmű mellékletet egyik sírban sem találtunk, maguknak a sírgödöröknek a pontos kiterjedését sem sikerült tisztázni, mivel a már említett, épülettörmelékes, leletben gazdag római rétegbe ásták bele mindkettőt.

A parkolóba vezető kanyarodósáv nyomvonalán 12 méter hosszú, 2,5 méter széles kutatóárkot nyitottunk („B” árok), amely párhuzamosan futott a fentebb tárgyalt közműárkokkal, attól valamelyest keletebbre. Mivel az úttest alapozási mélysége éppen a római szint fölött maradt, nem volt szükség a teljes nyomvonal feltárására. A kutatóárkokban két északkelet–délnyugati irányba hajló, egymással párhuzamosan

from the level of Szentendrei Road, while only 0.5 m separated it from the pavement a few metres to the east. The altitude data measured on the foundation of the building and during the excavations on Ladik Street on the other side of the road evidently pointed to a natural elevation, a knoll. (During the excavation at the Ladik Street cemetery, the contemporary surface could be reconstructed over a large surface. See this volume).

The trench for the public utilities had intersected four removed walls. Two of them certainly continued downwards as a stone wall. We dug down beside one of them until the bottom of the wall foundation. We found a refuse pit from the Roman period under it, which contained an unusually large although badly fragmented light grey Faltenbecher.

Beside the east–west running stone walls, a number of damaged and renewed floor levels could be observed in the section wall. The layer sequence, with densely deposited building debris contained a modest number of fresco fragments as well. The fresco fragments displayed a red linear ornament on a white background. They could also be collected in the deposit accumulated by the commercial excavator.

The excavator had left intact a short section of the trench. Here we found an undisturbed debris layer, which yielded the same richness of finds characteristic of other parts of the site (regarding ceramics, metals and animal bones) and including a lot of flat-carved stones and *tegulae*. The only stamped *tegula* had been manufactured in the *officina figlina* of the *legio II adiutrix*. A brick stamp with the sign of this legion was also found in the “bath building”.

futó, földberakott kőfalat tártunk fel. A nyugatabbra fekvő 0,4 méter széles fal kis méretű, rossz minőségű kövekből állt. Az árok északi végében már egyértelműen csak falkiszedés formájában volt megfogható. A rendkívül gyenge falkonstrukció, ha létezne átmeneti kategória a falkiszedés és a falazat között, abba tartozna. Falkiszedésnek túlon túl kompakt, falnak rendkívül gyenge. A közműárókban megfigyelt keresztirányú falak, falkiszedések bizonyosan ebbe a falmaradványba kötnek bele nyugat felől. Az árok északi végében sikerült is tetten érnünk egy ilyen becsatlakozást, a többi találkozási pontnak a két árok közötti, kutatatlan sáv alatt kell húzódnia.

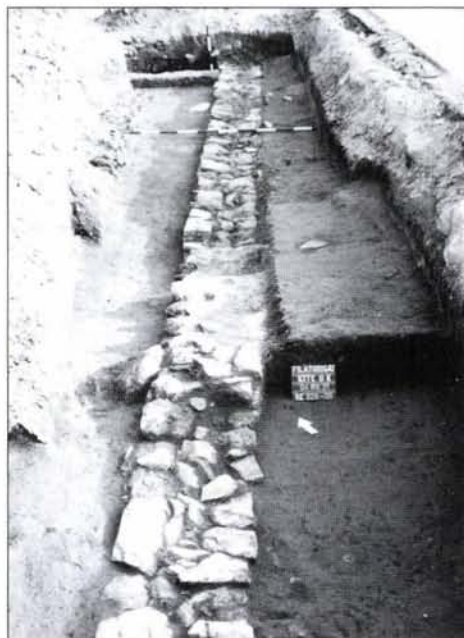
A másik fal 0,7–0,8 méterrel keletebbre húzódik. (8. kép) Sokkal jobb minőségű, szürke színű, nagyobb méretű, lapos kövekből építették. Vastagsága 0,6 méter. Felületben érzékeljük, és a metszetsfalban is látszott, hogy a magasabban fekvő falazást kiszédelték. A fal keleti oldalán sárga színű agyagomladék húzódott, majdnem az árok teljes hosszán át. Kevésbé való-

Two skeletons were found from a time after the building had been abandoned. The workers, who dug the trench for the public utilities, dispersed one of the skeletons. We collected the bones and documented the place of the burial. The other grave lay in the section wall of the trench and thus, it could be rescued. (Fig. 7) Both skeletons were well preserved, but both skulls were missing. The body in the in situ grave lay in a strangely distorted posture. The body was laid in a simple grave shaft. Then stone slabs and bricks were placed nearly directly on the body. We did not find grave goods in either grave. We could not even document the exact size of the grave shafts since both were dug into the above-mentioned Roman layer of building debris mixed with many finds.

A 12 m long and 2.5 m wide test trench was opened along the path of the curving lane (trench "B"), which ran parallel to the trench for the public utilities discussed above but somewhat to its east. Since the foundation depth of the pavement

7. kép: A 2. sír
Fig. 7: Grave No. 2

8. kép: A „B” árkot átszelő római fal
 Fig. 8: Roman wall running across the trench “B”

színű, hogy a kőalapozás agyagból épített felmenőfaláról van szó, mert az omladék a falkiszedésen is nyugszik, tehát az épület kőanyagának kitermelése után került oda. Az árok déli végében, ugyancsak az említett faltól keletre, de jóval mélyebben, vízszintes kiképzésű, tégladarabokból összekötött padlóalapozási szintet találtunk. Mindez arra utal, hogy az épület kelet felé még a Szentendrei út alatt is folytatódott.

A 2004. évi feltárások megválaszolatlanul hagytak egy sor kérdést a *canabae* északi, elővárosi beépítettségével kapcsolatban. A legfontosabb probléma az *aqueductus* nyomvonalának tisztázatlansága. A Filatorigáton nem sikerült megfognunk sem az áruház alapjában, sem a Mozaik utcai felüljáró alatt, sem pedig a Szentendrei út nyugati oldalán, ahol a leginkább számítottunk rá. Mindazonáltal, a feltárások eredményeképpen, a lehetséges

did not reach the Roman level, there was no need to completely uncover the area to be impacted by this access road. Two parallel stone walls laid in the earth were uncovered in the test trench curving in a northeast–southwest direction. The westerly 0.4 m wide wall was made of small, poor quality stones. Only its removed wall could be observed at the northern end of the trench. The extremely weak wall construction belongs to a construction category between a wall and a removed wall if such a category existed. It was too compact for a removed wall but too weak for a wall. The crosswise running walls and removed walls observed in the public utilities trench certainly ran into this wall remnant from the west. We found one of the wall corners at the northern end of the trench. The remainder of the corners must be located in the zone not yet investigated between the two trenches.

The other wall ran about 0.7–0.8 m to the east. (Fig. 8) It was built of much higher quality, large grey, flat slabs. It was 0.6 m thick. We found its surface and it could be observed in the section wall that the higher parts of the wall had been pulled down. Yellow clay debris ran along the eastern side of the wall nearly down the entire length of the trench. It does not seem to have been a clay wall based on a stone foundation since the debris covers the remains of the wall as well and so it must have been deposited there after the stone material of the building was removed. At the southern end of the trench, also east of this wall although much deeper, the level of the foundation of a floor built of horizontally laid bricks came to light. All these factors suggest that the building extended further, even continuing under Szentendrei Road.

nyomvonalat két sávra szűkíthettük le: az egyik, kevésbé valószínű, az áruházalap és az idén augusztusban húzott két árok közötti rész, amely északról dél felé haladva részben feltáratlan maradt, részben a 18. századi kőépület építéskor sérült, harmadrészt még később, egyéb munkálatok során a homokos altalajig megsemmisült. Kérdés, hogy a kövezett út és a vízvezeték közötti terület beépítése támogatásra talált-e a római korban. A másik lehetséges nyomvonal a Szentendrei út alatt húzódhat, közvetlenül az utolsó kutatóárokban megfigyelt épületrésztől keletre. Az út mindkét oldalán, a 18. századi kőépületben, illetve a Ladik utcai temető ásásakor újkori falakban észleltük az *aqueductus*-ból származó vízköves építőanyag jelenlétét.

A másik, biztosan meg nem válaszolható kérdés a *canabae* előterében megfigyelt kőépületrészletek egymáshoz való viszonya. A freskós épület térben biztosan elhatárolható a legkorábban feltárt épületrésztől, amely a hipotetikus „fürdőépület” megnevezést viseli. Az augusztusban feltárt épületmaradványok hovatarozása, sőt, összetartozása is további bizonyítást igényel. A különböző épületrészek azonos tájolása, mindazonáltal, átfogó építészeti koncepcióra utal. Az ősz folyamán az áruház elkészült, így a függőben maradt kérdéseket megvilágító munkálatokra a közeljövőben nem számíthatunk.

Budai Balogh Tibor

Irodalom/References:

BUDAI BALOGH 2004 – Budai Balogh T.: Kora római védmű és késő avar kori telep kutatása a *canabae* északi előterében.

The excavations in 2004 left a series of questions unresolved concerning the occupation of the northern foreground of the *canabae*. The main problem is uncertainty concerning the course of the *aqueduct*. It could not be found at Filatorigát either in the foundation of the store or under the Mozaik Street overpass or on the western side of Szentendrei Road where it had been expected. Nevertheless, as a result of the excavation, its possible course could be restricted to two zones: one—less possible—is the area between the two trenches opened this August and the foundation of the store, which remained partly unstudied from north to south. This area was also partly destroyed at the time of the construction of a stone building in the 18th century and partly as the result of other activities which later destroyed it down to the sandy subsoil. The question is if the territory between the paved road and the *aqueduct* was used as a construction site in the Roman period. The other possible path for the *aqueduct* is under Szentendrei Road just east of the building segment observed in the last test trench. The scale-coated building material of the *aqueduct* was found on both sides of the road in the stone building from the 18th century and in modern walls uncovered during the excavation at the Ladik Street cemetery.

Another question that can certainly not be answered is the relationship between the stone building segments observed in the foreground of the *canabae*. The building with the fresco can definitely be spatially separated from the first unearthed building segment, which has hypothetically been called a 'bath'. The affiliation and connection of the building segments uncovered in August needs

(Investigations of Early Roman defence works and a Late Avar settlement in the northern outskirts of the canabae.) *Aqfűz* 10 (2004) 47–56.

ZSIDI 1998 – Zsidi P: Római kori védműrendszer nyomai az aquincumi katonavárostól északra (Bp., III. ker. Filatorigát). (Remains of the Roman fortification system north of the Aquincum Military Town [Bp., District III, Filatorigát].) *Aqfűz* 4 (1998) 65–71.

ZSIDI 2000 – Zsidi P: Korarómai kori védmű részlete és 2–3. századi kőépület az aquincumi katonavárostól északra (Budapest, III. ker., Filatorigát). (Part of the Early Roman defence system and a stone building from the 2nd–3rd centuries north of the Aquincum Military Town.) *Aqfűz* 6 (2000) 62–75.

ZSIDI 2001 – Zsidi P: Településszerkezet kutatása az aquincumi katonavárostól északra (Budapest, III. ker., volt Filatorigát HÉV állomás). (Research into the settlement structure north of the Aquincum Military Town.) *Aqfűz* 7 (2001) 59–67.

further support. The identical orientation of the various building segments, however, suggests a complex architectural concept was at work here. The construction of the store ended in the autumn thus, it cannot be expected that much light will be shed on these problems in the near future.

Tibor Budai Balogh